Український переклад. Р. І. Доценко, 1992.

Го-го! Він скаче, мов скажений:

Його тарантул укусив.

"УСІ ПОМИЛЯЮТЬСЯ"

Багато років тому я був заприятелював з таким собі містером Вільямом Леграном. Він походив з давнього гугенотського роду і колись був маєтний. Але ціла низка знегод довела його мало не до вбозтва, і, щоб уникнути принижень, неминучих при втраті багатства, він вибрався з —Нью-Орлеана, міста своїх предків, і поселився на Салівеновому острові поблизу Чарльстона у штаті Південна Кароліна.

Острів цей дуже незвичайний. Завдовжки він десь так зо три милі й майже весь покритий морським піском. Ширина його ніде не більша за чверть милі. Від материка острів відділяє ледве помітна протока, де течія насилу пробиває собі шлях крізь намул та густий очерет,— улюблене пристановище болотяних куріпок. Рослинність на острові, як і можна було сподіватись, не багата і хирлява. Великих дерев не побачиш. Біля західного кінця острова, де споруджено форт Моултрі і де стоїть кілька жалюгідних осель, в яких улітку живуть утікачі від чарльстонської куряви й пропасниці, можна ще знайти колючу карлувату пальму, але взагалі ввесь острів,— окрім цього західного мису та смуги кам'янистого білого берега, що лицем до моря,— покривають зарості пахучого мирту, такого любого англійським садівникам. Ці кущі сягають п'ятнадцяти-двадцяти футів заввишки і утворюють майже непрохідні хащі, де повітря густо просякло пахощами мирту.

Серед цих чагарів, ближче до східного, найвіддаленішого від материка, кінця острова Легран поставив собі невеличку хатину, в якій і жив, коли мені судилося випадково з ним познайомитись. Наше

знайомство незабаром перетворилося на дружбу, бо у вдачі цього відлюдника чимало було такого, що збуджувало цікавість і викликало повагу. Легран мав добру освіту й надзвичайно сильний розум, але був заражений мізантропією, і раз у раз то проймався запалом, то впадав у меланхолію. У нього було багато книжок, хоч заглядав до них він рідко, натомість воліючи ходити на полювання та ловити рибу або блукати над берегом і в миртових заростях, де вишукував різні мушлі та комахи. Його колекції комах позаздрив би навіть Свамердам. У цих мандрах Леграна звичайно супроводив старий негр на ім'я Джупітер. Відпущений на волю ще до того, як зубожіла господарева родина, він, одначе, вважав за свій обов'язок і далі залишатися при молодому "маса Вілові", і ні добром, ні злом його не можна було від цього відвернути. Родичі Легранові, здається, ще й підтримували цю затятість у негрові, маючи певність, що Легран трохи схибнувся і, отже, потребує постійного догляду й опіки.

Сувора зима на широті Салівенового острова — рідкісне явище, і восени майже ніколи не доводиться обігрівати приміщення. Проте в середині жовтня 18++року випав досить таки холодний день. Саме перед заходом сонця я нарешті пробився крізь хащі до хатини приятеля, що його не бачив уже кілька тижнів. Мешкав я тоді у Чарльстоні, за дев'ять миль від острова, перебратися на який у ті часи було куди тяжче, ніж тепер.

Добувшись до хатини, я постукав, як звичайно, а не почувши відповіді, дістав ключа з відомого мені сховку, відімкнув двері й увійшов. У каміні палахкотів яскравий вогонь. Це була несподіванка, і аж ніяк не неприємна. Я скинув пальто, вмостився у кріслі перед тріскучими поліняками і став терпляче дожидати господарів.

Вони повернулися, тільки-то смеркло, і привітали мене вельми щиро. Джупітер, широко усміхаючись, заходився готувати на вечерю болотяних куріпок. Леграна посів черговий напад гарячкового запалу — інакше, мабуть, і не скажеш. Він знайшов новий різновид двостулкового молюска, та ще й більше того — вистежив і з Джупітеровою допомогою

вполював жука, нібито зовсім невідомого науці, і завтра збирався вислухати мою думку про нього.

— А чом не сьогодні? — запитав я, потираючи руки над вогнем і подумки посилаючи під три чорти все жукове поріддя.

— Якби ж знаття, що ви тут! — вигукнув Легран.— Але я вас так давно вже не бачив, і звідки ж мені здогадатися, що ви саме сьогодні завітаєте? Дорогою додому ми зустріли лейтенанта Дж++ з форту, і я, з головою не порадившись, дав йому на вечір жука. Отож до ранку вам його ніяк не побачити. Переночуйте в нас, і на світанку я пошлю Джупа, щоб приніс жука. Такої краси скільки світ світом не бувало!

— Це ви про світанок?

— Який там світанок! Жук, от що. Він яскраво-золотої барви, завбільшки з великий горіх гікорії і має дві чорні, як вугіль, цятки вгорі на спині, а третю таку саму — внизу. Вусики тоненькі...

— Тоненькі, але важкенькі! — докинув своє слово Джупі-тер.— Та цей жук із щирого золота, все до цятки в ньому золоте, усередині й зверху,— такого важкого жука я зроду-віку не бачив.

— Нехай і так, Джупе,— відказав Легран занадто вже поважним тоном,— але це не підстава, щоб ми їли пересмажену дичину. Жук і справді такої барви,— Легран обернувся до мене,— що я майже згоден із Джупітером. Надкрильця мають такий металевий відблиск, якого ви ще ніколи не бачили. А втім, завтра й самі переконаєтесь. А тим часом я ось вам покажу, якої він форми.

Сказавши це, Легран сів до невеликого столу, де лежали перо й чорнило, але не було видно ані клаптика паперу. Попорпався він у шухляді — проте й там теж паперу не знайшлося.

— Нічого,— сказав урешті Легран,— нам і цього вистачить.

Він дістав з кишені камізельки клапоть, як мені видалося, дуже брудного паперу і став побіжно накреслювати на ньому обриси жука. А я все так і сидів собі коло каміна, ще не встигши зігрітись. Легран скінчив своє малювання і, не підводячись із місця, передав мені папір.

Аж раптом знадвору почувся голосний гавкіт, а тоді шкряботіння у двері. Коли Джупітер відчинив, у кімнату вскочив здоровезний Легранів ньюфаундленд, кинувся просто до мене й став лащитись, поклавши лапи мені на плечі: в попередні свої відвідини я-бо приділив йому чимало уваги. Перешалівши, собака притих, і я нарешті зміг поглянути на папір; щиро кажучи, я непомалу здивувався, коли побачив, що саме намалював мій приятель.

— Еге ж,— промовив я, уважно розглянувши малюнок.— Жук таки чудний, ніде правди діти,— чогось подібного я ще в житті не бачив... Хіба що це, може, череп, череп із кістками навхрест. В усякому разі, цей жук ні на що в світі так не скидається, як на емблему смерті.

— Череп! — повторив Легран.— Таки й справді, на папері воно начебто й схоже. Безперечно. Дві верхні чорні цятки — ніби очі, правда? А довша внизу — ніби отвір рота... Та й весь контур овальний.

— Може, й так,— озвався я,— але з вас, Легране, художник ніякий. Я краще почекаю, поки побачу самого жука, якщо хочу скласти собі уявлення про його вигляд.

— Що ж, ваша воля,— трохи ображено пробурмотів Легран.— Я малюю досить стерпно, принаймні мені так здається. У мене були добрі вчителі, і не зовсім же я безкебетний, смію думати.

— Ну, тоді ви жартуєте, любий друже,— сказав я.— Тут намальовано доволі-таки непоганий череп — можу погодитись, що навіть пречудовий

череп, як на мою профанську думку, і ваш жук, якщо він подібний до цього черепа,— найдивніший жук у світі. Побачивши такого жука, недовго й у нечисту силу повірити! Гадаю, ви назвете його scarabaeus caput hominis (1) абощо; у природничій історії чимало таких назв. Але де ж ті самі вусики, що ви казали?

(1) Жук — людська голова (латин.).

— Вусики?! — вигукнув Легран, уже почавши дратуватись нашою розмовою.— Та не могли ж ви їх не побачити. Я намалював вусики точнісінько такі, які вони є насправді. Вже де-де, а тут ви не можете мати до мене претензій.

— Може, й справді ви намалювали,— відказав я,— тільки я їх не бачу.

Нічого більше не кажучи, я повернув Легранові папірця, щоб зайве його не дратувати. Але все-таки мене дуже здивувало, чому справа обернулася таким боком, і я ніяк не міг збагнути, що вивело Леграна з рівноваги. А щодо зображення жука — то там направду ніяких вусиків не було видно, та й сам жук скидався скоріше на череп.

Легран сердито забрав папірця і вже майже зіжмакав його, щоб викинути, очевидно, у вогонь, коли це раптом щось прикувало його увагу до малюнка. Вмить лице йому побагровіло, а тоді зробилося смертельно бліде. Кілька хвилин він пильно придивлявся до малюнка, не рушаючи з місця. Потім підвівся, узяв свічку зі столу й сів на морську скриню в найдальшому кутку кімнати. Там він знов почав ретельно розглядати папір з усіх боків. Він не озивався, і, хоча його поведінка вельми мене дивувала, я вважав за краще й собі мовчати, аби не погіршувати й без того лихий гумор приятеля.

Невдовзі Легран дістав з кишені сурдута гаман, обережно вклав туди папірця і, заховавши його у письмовий стіл, замкнув шухляду. Тепер він трохи заспокоївся, хоч попередня жвавість до нього так і не

повернулась. Проте Легран уже не так хнюпився, як просто блукав десь думкою. Що ближче до ночі, то все в глибшу впадав він задуму, і всі мої спроби розважити його були марні. Спершу я мав намір переночувати в хатині, як то не раз робив давніше, але настрій господарів переконав мене, що краще піти. Легран не наполягав, щоб я залишався, однак на прощання потис мені руку щиріше, ніж звичайно.

Не бачився я з Леграном десь так із місяць. Аж ось одного дня заходить до мене в Чарльстоні його служник, Джупітер. Я ніколи не бачив доброго старого негра таким занепокоєним і вже подумав, чи не сталося з моїм приятелем якого лиха.

— А, Джупе,— сказав я.— То що у вас нового? Як там твій господар?

— Та, як на правду, маса, то він трохи нездужає.

— Нездужає? Прикро це чути. На що ж він скаржиться?

— Отож-бо й є,— він зовсім не скаржиться. Хоч він таки дуже заслаб.

— Дуже заслаб, Джупітере?! Чом же ти не сказав одразу? Він лежить?

— Де б пак він лежав! Він як забреде, то й зі свічкою не знайдеш. Отож-бо й воно. Болить мені душа за горопашного маса Віла.

— Джупітере, я б усе-таки хотів зрозуміти, про що це ти говориш. Отже, кажеш, твій господар хворий. А на що він заслаб, ти не знаєш?

— Та вже не майте на мене серця, маса. Мій господар ні на що не нарікає. Тільки чого він снується цілі дні отак похнюплено, а сам білий-білий зробивсь, як полотно? І чого він усе щось рахує та рахує?..

— Що рахує, Джупітере?

— Та цихри усілякі рахує на дощині — такі чудні цихри, що я й зроду не бачив. Аж страх бере, їй-бо. Я з нього ока не спускаю. А вчора він схопивсь іще до схід сонця і на цілий божий день десь пропав. Я вже здорового дубця наготував, гадав, доброго лупня йому тра дати, як вернеться. Але такий він сумний прийшов, що не зміг я, дурень, і руки на нього піднести.

— Що? А, розумію. Ні-ні, ти не будь такий суворий до нього, Джупітере,— не лупцюй його. Він, бідолашний, не витримає. А ти не можеш мені сказати, через що причинилася з ним ця хвороба, що викликало таку дивну його поведінку? Яка-небудь пригода сталася, відколи я був у вас?

— Ні, маса, відтоді ніякої пригоди не траплялося. А ось передніше — то трапилось. Того самого дня, коли ви приходили.

— А що саме? Що ти маєш на увазі?

— Та що ж, маса, жука й маю на увазі.

— Що-що?

— Жука. Я так певен, що той золотий жук укусив маса Віла у голову, їй-бо.

— А чому ти так думаєш, Джупітере?

— Бо в нього щелепи здорові, та й рот теж. Зроду я не бачив такого клятого жука, щоб отак хвицав ногами й кусав усе, що не попаде. Маса Віл хутко вхопив його, та як стій і випустив, отож тоді він, певно, і вкусив його. Я вже знаю. А мені той жук ізразу не сподобний був, я б

його нізащо голіруч не взяв. Я знайшов клапоть паперу та й завинув його, ось що я зробив. А крайчик паперу запхав йому в пащеку.

— Отже, ти думаєш, що твого пана вкусив жук і від цього він захворів?

— Я не думаю нічого, я просто знаю. Бо через що б іще маса Вілові снилося золото, коли б його не вкусив золотий жук? Я вже наслухався за цих золотих жуків!

— Але звідки ти знаєш, що йому сниться золото?

— Звідки? А чого він уві сні бурмоче про золото? Отож я й знаю.

— Що ж, може, й твоя правда, Джупітере. Але якій щасливій нагоді маю я завдячувати твої сьогоднішні відвідини?

— За що це ви, маса?

— Ти маєш якесь доручення від містера Леграна?

— Ні, маса, я маю ось цю цидулку.

І Джупітер передав мені записку такого змісту:

"Дорогий+++! Чому ви так довго не заходите до мене? Сподіваюся, ви не образилися на ту мою роздратованість? Та ні, звичайно ж, ні.

За той час, що я вас не бачив, у мене з'явився великий клопіт. Я маю дещо розповісти вам, хоч не дуже собі уявляю, як це зробити, і не певен, чи взагалі є в цьому потреба.

Я не зовсім добре почував себе останні дні, і бідолаха Джуп своєю надмірною турботливістю доводить мене до розпачу. А вчора — чи повірите? — він наготував здоровезного дубця, щоб покарати мене, бо я, бачте, втік від нього й цілісінький день сам-один проблукав у горах на материку. І тільки через те, що я зле виглядаю, не перепало мені на горіхи.

Своєї колекції я нічим новим не поповнив за цей час.

Якщо маєте таку змогу, приїжджайте, будь ласка, с Джупітером. Дуже прошу. Я хотів би побачити вас уже сьогодні ввечері, справа вельми важлива. Запевняю вас — надзвичайно важлива.

Із щирою повагою —

Вільям Легран"

Тон цієї записки чомусь неабияк мене стривожив. Написано її було зовсім не у стилі Леграна. Що він тепер намріяв? Яка нова химера посіла його збудливу уяву? І що це за "надзвичайно важлива справа" у нього? Джупітерові слова нічого приємного не обіцяли. Я побоювався, щоб від тягаря знегод у Леграна і справді не потьмарився кінець кінцем розум. Ні хвилини не вагаючись, я зібрався піти разом із негром.

Коли ми дісталися до пристані, на дні човна, яким ми мали перебратися через протоку, я завважив косу і три лопати, все новісіньке.

— А це ж бо що, Джупе? — запитав я.

— Та коса й лопати, маса.

— Я бачу, але навіщо вони тут?

— Це маса Віл наказав мені купити в місті, і я цілу купу грошви мусив за них викласти.

— Але що, ради всього таємничого на світі, твій "маса Віл" збирається робити косою й лопатами?!

— Оцього вже я не знаю, і нехай мене лиха година поб'є, коли й він зна. Це все той клятий жук.

Переконавшись, що ніякого доладного пояснення не видобудеш від Джупітера, якому тільки жук і був на думці, я скочив у човна і поставив вітрило. Свіжий попутний вітер невдовзі пригнав човна до маленької бухточки на північ від форту Моултрі, а ще дві милі дороги пішки привели нас і до самої хатини. Було близько третьої години дня, коли ми прийшли. Легран нетерпляче дожидав нас. Мою руку він потис із нервовим збудженням, що не могло не стурбувати мене і тільки посилило мої підозри. Обличчя у нього було бліде, аж моторошне, а глибоко посаджені очі ряхтіли гарячковим блиском. Поцікавившись його здоров'ям і не знаючи, що казати далі, я знічев'я запитав, чи повернув йому жука лейтенант Дж++.

— О, звісно! — відповів Легран, увесь спаленівши.— Я забрав жука другого ж ранку. Тепер ніщо мене з ним не розлучить. А ви знаєте, Джупітер має рацію щодо нього.

— Як це? — спитав я, проймаючись сумним передчуттям.

— Та що цей жук із щирого золота.

Легран промовив це таким поважним тоном, аж у мене серце тьохнуло.

— Цей жук принесе мені багатство,— вів він далі, переможно посміхаючись,— поверне мені мої родові маєтності. Тож чи диво, що я

так його ціную? Доля судила жукові стати моїм, тим-то мені лишається тільки скористатися з нього як слід, і я здобуду те золото, шлях до якого він мені вкаже. Джупітере, принеси-но сюди жука.

— Що? Жука, маса?! Хай йому всячина, щоб я його займав! Беріть уже самі, коли ваша воля.

Отож Легран поважно й урочисто підвівся і сам приніс мені жука у заскленій коробочці. Жук і справді був прегарний і з наукового погляду вельми цінний, бо на той час натуралісти ще не знали такого різновиду. На спині в жука були дві круглі чорні цятки з одного кінця і одна довгаста з другого. Надкрильця здавалися дуже твердими й так вилискували, наче були з лощеного золота. Та й важкий був жук неабияк — не дурно ж бо Джупітер так про нього думав. Але ось як Легран міг дотримуватись такої самої думки — то вже мені й у голові не вкладалося.

— Я послав по вас,— проречистим тоном почав Легран,— сподіваючись поради й допомоги у здійсненні волі фортуни й жука...

— Любий Легране! — урвав я його,— Ви нездужаєте, і треба вжити деяких заходів. Найкраще буде вам лягти, а я залишусь у вас кілька днів, поки вам покращає. У вас гарячка і...

— Перевірте мій пульс,— сказав він.

Я так і зробив і, мушу визнати, не помітив ані найменших ознак гарячки.

— Але ж і без гарячки можна нездужати. Послухайте цим разом моєї ради. Найперше — лягайте в постіль. Далі...

— Ви помиляєтесь,— не дав він мені докінчити.— Я цілком здоровий, якщо не вважати на збудження. Коли ви справді бажаєте мені добра, то допоможіть зробити так, щоб я заспокоївся.

— Але як саме це зробити?

— Дуже легко. Ми з Джупітером вибираємось на материк у гори, і в цій експедиції потребуємо допомоги людини, на яку можна звіритися. Ви — єдина така людина. Добре нам поведеться чи зле, але збудження моє після цього зникне.

— Я охоче стану вам у пригоді,— відповів я.— Тільки скажіть, на ласку Божу: цей чортів жук якось причетний до експедиції?

— Так.

— Ну, тоді, Легране, я не можу брати участі у цій безглуздій химері.

— Що ж, шкода, дуже шкода. В такому разі доведеться спробувати нам самим.

— Самим?! Ви таки збожеволіли! Стривайте, а надовго це ви вибираєтесь?

— Мабуть, на цілу ніч. Виходимо ми зараз і повернемось не пізніш як на світанку.

— І ви обіцяєте мені, даєте слово честі, що коли покінчимо з вашою забаганкою і вся ця історія з жуком (Боже милостивий!) скінчиться, ви вернетесь додому й послухаєте моєї ради, так ніби я ваш лікар?

— Так, обіцяю. А тепер збираймося, бо часу обмаль. З тяжким серцем супроводив я свого приятеля. Вибрались ми — Легран, Джупітер, собака

і я — близько четвертої години. Джупітер напосівся сам нести косу й обидві лопати — не так, гадаю, з надміру працьовитості чи послужливості, як скоріше задля того, щоб вони були чимдалі від його хазяїна. Виглядав він так затято, що й не сказати, і за всю дорогу єдині слова, що зірвалися йому з уст, були: "цей клятий жук". Щодо мене, то я ніс два потайні ліхтарі, тоді як Легран задовольнився самим жуком, прив'язаним до шворки. Ідучи, він раз у раз вимахував шворкою з жуком, ніби чаклуючи. Помітивши в приятеля цю безперечну ознаку потьмарення розуму, я насилу стримався від сліз. Наразі, одначе, я волів не перечити його примхам, поки трапиться нагода вжити якихось дійовіших заходів. Марно я пробував випитати у нього мету подорожі. Умовивши мене піти з ним, Легран, здавалося, відохотився від будь-якої розмови і на всі мої запитання відповідав коротким: "Побачимо!"

Човном ми перебралися через протоку біля виступу острова, вийшли на високий берег материка і рушили в північно-західному напрямку. Місцина мала дикий і пустельний вигляд, ніде не було й сліду людської ноги. Легран упевнено ступав попереду, тільки зрідка зупиняючись на хвильку, щоб зорієнтуватися за прикметами, знаними йому, очевидно, з попередніх відвідин цієї місцевості.

Так ми подорожували години зо дві, і вже перед заходом сонця добулися до околиці ще похмурішої, аніж та, що лишилася позаду. Це була більш-менш рівна ділянка біля підніжжя майже неприступної гори, зарослої густим лісом аж до самої вершини. Де-не-де на крутосхилі стирчали здоровезні уламки скель, які не скочувались у діл, мабуть, тільки тому, що дорогу їм заступали дерева. Глибокі розпадини в усіх напрямках ще й додавали поважної суворості краєвидові.

Площина, на яку ми вийшли, всуціль поросла ожиною, і незабаром ми зрозуміли, що без коси далі не продертися. Тим-то за вказівкою хазяїна Джупітер став прокладати нам стежину до височезного тюльпанового дерева, що росло у гурті з якимось десятком дубів. Розложистістю гілля, красою листяної крони і взагалі величним своїм виглядом воно перевершувало й ці дуби, і всі інші дерева, що я будь-

коли бачив. Коли ми дісталися під тюльпанове дерево, Легран обернувся до Джупітера і спитав, чи зможе він видертися на цей стовбур. Старого негра мовби ошелешило це запитання, і якусь хвильку він не відповідав. Озвався він тільки після того, як підступив зовсім близько до величезного стовбура, повільно його обійшов і прискіпливо оглянув.

— Авжеж, маса, ще не бувало такого дерева, щоб Джуп на нього не виліз,— просто сказав негр.

— Тоді лізь мерщій, бо скоро смеркне і ми не встигнемо побачити, що нам треба.

— А високо лізти, маса? — поцікавився Джупітер.

— Лізь по стовбуру, а там я скажу тобі,,. Стривай-но! Візьми жука з собою.

— Жука, маса Віле?! Золотого жука?! — скрикнув негр, аж відсахнувшись перелякано — Пощо цей жук на дереві? Нехай мене повісять, щоб я його взяв!

— Якщо ти, Джупе, такий здоровий негр, боїшся торкнутися до цієї мирної мертвої комахи, то бери її за шворку. Але якщо ти ніяк її не візьмеш, доведеться розтовкти тобі макітру ось цією лопатою.

— Та нащо хвилюватись, маса? — відказав Джупітер, помітно осоромлений і вже упокорений.— Ото аби погримати на старого негра! Я ж тільки в жарт. Щоб я боявся жука? Та що мені той жук!

Він обережно взяв шворку за самий кінчик і, тримаючи жука якнайдалі від себе, приготувався лізти на дерево.

Замолоду тюльпанове дерево, Liriodendron Tulipiferum, цей найвеличніший мешканець американських лісів, має дуже гладенький стовбур і часто випускає гілля тільки високо від землі. Але з бігом років кора на дереві робиться нерівна й гудзувата і на стовбурі з'являються короткі відростки. Тож-бо труднощі, які постали перед Джупітером, лише на перший погляд здавалися нездоланними. Притиснувшись якомога щільніше до товстенного стовбура, хапаючись руками за одні виступи кори, а босими пальцями ніг упираючись в інші, зо два рази мало не гепнувшись униз, Джупітер кінець кінцем добувся до першого великого розгалуження і, здається, вирішив, що своє завдання виконав. Найбільша небезпека і справді вже минула; але ж він вибрався на височінь у яких шістдесят-сімдесят футів!

— Тепер куди, маса Віле? — запитав негр.

— Вгору по найгрубшому суку, в оцей бік,— сказав Легран.

Джупітер не забарився виконати команду — лізти, очевидячки, було не важко. Він підіймався все вище, аж поки його присадкуватої постаті й зовсім не стало видно за густим листям.

Незабаром почувся його голос, немовби десь іздалеку.

— Довго ще лізти?

— А ти вже високо? — запитав і собі Легран.

— Ще й як! — відказав негр.— Я вже бачу небо крізь верхівку дерева.

— Небо це байдуже, ти слухай, що от я скажу. Огляньсь назад і порахуй, скільки гілок ти проминув на тому суку, по якому лізеш. Порахував?

— Одна, дві, три, чотири, п'ять... Позад мене п'ять гілок, маса.

— Тоді вилізь ще на одну вище.

За кілька хвилин почувся голос, запевняючи, що власник його дістався до сьомої гілки.

— Тепер, Джупе,— збуджено закричав Легран,— лізь по цій гілці так далеко, як тільки зможеш! А коли побачиш щось чудне, озвешся!

Якщо досі я ще не зовсім був певний, що мій бідолашний приятель схибнувся, то в цю хвилину розвіялися в мене й останні сумніви. Він таки збожеволів. Тільки як тепер приставити його додому? Поки я міркував над цим, Джупітер знову подав голос:

— Я боюся далі лізти, гілка геть струхла.

— Ти кажеш — струхла, Джупітере? — тремтячим голосом промовив Легран.

— Еге ж, маса, вона трухлява, як старий пеньок. Їй давно вже капець.

— Що ж його робити, Боже мій?! — скрушно запитав Легран.

— Що робити? — радо вхопився я за нагоду.— Та вертатись додому й лягати в постіль. Не барімся, любий друже. Вже смеркає, та й ви ж не забули, що мені обіцяли.

— Джупітере! — закричав Легран, не звертаючи на мене ніякісінької уваги.— Ти чуєш?

— Чую, маса Віле, де б не чути!

— Штрикни гілляку ножем, чи дуже вона трухлява?

— Та вже ж трухлява, маса,— відповів негр перегодом.— Тільки не так, щоб аж дуже. Як на правду, то сам-один я б іще підліз по ній трохи.

— Сам-один? А хто там ще з тобою?

— Та жук цей. Він-бо страх важкий. Якби я його викинув, то вже ж гілляка не підломилася б під самим негром.

— Ах ти, пекельна прояво! — з видимою полегкістю закричав Легран.— Що це ти верзеш? Викинути жука! Спробуй-но тільки, я тобі в'язи скручу. Ти чуєш, Джупітере?

— Та вже ж чую, маса! Тільки пощо так шпетити бідного негра?

— Отже, слухай далі! Коли посунешся ще трохи вперед по цій гілляці, але так, щоб не впасти, і не випустиш жука, я подарую тобі срібного долара, тільки-но ти злізеш на землю.

— Я вже сунуся, маса Віле, вже-вже,— хутко відповів

Джупітер.— Осьо й кінець гілляки.

— Уже кінець?! — мало не вереснув Легран.— Кажеш, ти вже на кінці гілляки?

— Та вже близько, маса!.. О-о-о! Боже милосердний, що це тут на дереві?

— Ну? — зраділо скрикнув Легран.— Що там таке?

— Та нічо, тільки череп. Хтось лишив свою голову на дереві, а вороння видзьобало все м'ясо до крихти.

— Череп, кажеш? Чудово! А як його прикріплено до гілляки? Чим він тримається?

— Ай правда, маса,— зараз гляну. Чудасія, їй-бо! Здоровецький цвях у черепі. Оце ж він і держить черепа на гілляці.

— Тепер слухай, Джупітере,— зроби точно, як я скажу. Ти чуєш?

— Еге ж, маса.

— То добре вважай! Знайди ліве око черепа.

— Га, оце ж пак маєш! Таж у нього ніяких очей нема.

— А хай тобі з таким телепнем! Ти знаєш, де в тебе права рука, а де ліва?

— Авжеж знаю, я добре знаю, де в мене ліва рука. Це та, що я нею дрова рубаю.

— Ну та звісно, ти ж лівак. А ліве око в тебе з того самого боку, що й ліва рука. Тепер ти вже знайдеш, може, де ліве око черепа, себто місце, де було ліве око? Знайшов?

Запала довга мовчанка. Нарешті негр озвався:

— То ліве око черепа з того самого боку, що й ліва рука? Але у черепа й сліду руки нема, не те що! Та вже хай. Осьо воно, ліве око, знайшов. То що з ним робити?

— Пропусти жука вниз крізь той отвір, скільки шворки стане. Але стережися, щоб шворка не випала з руки.

— Вже зробив, маса Віле. Нема легше, як пропустити жука крізь дірку. Оно він висить унизу.

Протягом усієї цієї розмови Джупітера зовсім не було видно, аж ось тепер показався на видноті жук, що висів на кінчику шворки. Призахідне сонце ще трохи освітлювало пагорок, де ми стояли, і в останньому його промінні жук зблиснув наче лощена золота кулька. Він вільно висів межи гілля, і якби його впустити, впав би нам біля ніг. Легран швидко взяв косу й розчистив ділянку в три-чотири ярди у перетині, а тоді наказав Джупітерові пустити шворку й злазити з дерева.

Забивши кілочок саме в тому місці, де впав жук, мій приятель дістав з кишені рулетку. Один кінець її він прикріпив під стовбуром дерева,— з того боку, що найближчий до кілочка,— потім розмотав рулетку і через кілочок протяг далі, у напрямку, визначеному двома пунктами: деревом і кілочком. Джупітер ішов попереду й підтинав косою кущі ожини. За п'ятдесят футів від кілочка Легран зупинився і забив ще один кілочок. Взявши його за центр, він окреслив коло діаметром десь так у чотири фути. Після цього схопив сам лопату, дав по одній Джупітерові й мені і сказав якомога швидше братися до роботи.

Щиро кажучи, я й серед білого дня не надто охочий до таких забав, а тим паче проти ночі. Мені й без того добре далася взнаки дорога. Отож я залюбки відмовився б, якби не боявся, що це може ще дужче порушити приятелів здоровий глузд. Коли б мені надія на Джупітерову допомогу, я б і хвилини не вагався, щоб силоміць забрати нашого божевільця додому. Але я занадто добре знав негрову вдачу і розумів, що Джупітер нізащо в світі не стане на мій бік проти свого господаря. Мені було ясно, що Леграна посіла притаманна південцям жага шукати заховані скарби, і ця його химерність ще й посилилася, коли він надибав жука, а Джупітер до того ж забалакав йому вуха тим, що цей жук, мовляв, "із щирого золота". Нестійкий розум легко піддається таким

навіянням, надто ще як вони відповідають потаємним нахилам людини. При цьому я згадав слова свого бідолашного приятеля, що жук — це прикмета його багатства. Мені стало прикро й сумно на серці. Кінець кінцем я вирішив, що краще вже я з доброю волею візьмуся копати, аби швидше Легран переконався у безглузді своїх марень.

Отож ми засвітили ліхтарі і ревно заходилися працювати, так наче й справді робили щось путнє. Світло падало на нас і наше спорядження, і мені подумалось, як мальовниче виглядає наша компанія і якою дивною та підозрілою мусила б здатись вона випадковому подорожньому, коли б той набрів на неї.

Ми старанно працювали вже дві години. Ніхто з нас не озивався, і лише гавкіт собаки, що виявив надзвичайну цікавість до нашої роботи, не давав нам спокою. Він зняв такий дзявк, аж ми вже почали побоюватись, щоб не надійшов на цей гамір котрийсь волоцюга, що, може, отаборився неподалік. Тобто це Легран боявся, бо я тільки втішився б із будь-якої нагоди спровадити нашого божевільця додому. Собаку, нарешті, вельми енергійно вгамував Джупітер: він рішуче виліз із ями й стягнув йому пащу своїми шлейками, після чого, невдоволено пирхнувши, знов узявся до лопати.

Наприкінці другої години роботи яма досягла п'яти футів завглибшки, хоч ніяких ознак скарбу ніхто ще не завважив. Ми перестали копати, і я почав сподіватися, що наша комедія вже завершується. Проте Легран, хоч сам і дуже розгублений, задумливо витер піт з чола і знов заходився працювати. Викопана яма мала в перетині чотири фути і в обводі покривала те коло, що окреслив був Легран. Тепер ми трохи розширили площу ями і заглибилися ще на два фути. Знову ніякого знаку. Кінець кінцем наш золотошукач, до якого я відчував щирий жаль, вибрався з ями. Кожна риска його обличчя свідчила про гірке розчарування. Поволі й неохоче він почав натягати сурдута, якого був скинув, коли брався до роботи. Весь цей час я не озивався. Джупітер, на хазяїнову команду, став збирати інструмент. Після цього він розв'язав собаці морду, і ми в глибокій мовчанці рушили

додому. Так ми пройшли з десяток кроків, коли це Легран, голосно лайнувшись, підскочив до Джупітера й схопив його за комір. Вражений негр вирячив очі з дива й широко роззявив рота; лопати вилетіли йому з рук, а сам він упав навколішки.

— Ти, мерзотнику,— просичав Легран крізь зуби,— триклятий чорнюче, відповідай мені зараз же, чуєш? Щоб без усяких викрутів! Де в тебе ліве око?

— Ой, на Бога, маса Віле! Та от же моє ліве око, хіба ні? — заголосив нажаханий Джупітер, кладучи долоню на свій правий орган зору й невідривно там її тримаючи, немовби хазяїн намірявся видерти йому те око.

— Я так і думав! Я знав! Гур-ра! — закричав Легран, випустив негра й кинувся витинати різні вихиляси та скоки,— на превеликий подив свого служника, що, підвівшись із колін, мовчки позирав то на хазяїна, то на мене.

— Ходімо назад! Вертаймося! — скомандував Легран.— Гру ще не програно.— І він перший рушив знову до тюльпанового дерева.

— Ану, Джупітере! — гукнув він свого служника, коли ми були вже біля дерева.— То як череп прибито до гілляки — лицем до стовбура чи від стовбура?

— Назовні, маса, щоб вороння могло без усякого клопоту видзьобати очі.

— Гаразд. А крізь яке око ти пропустив жука: крізь це, а чи оце? — Легран торкнувся рукою одного, а потім другого ока Джупітера.

— Крізь оце, маса, крізь ліве, як ви наказували.— І негр тицьнув пальцем на своє праве око.

— Ага, так, тоді почнімо спочатку.

Тоді мій приятель, у божевіллі якого тепер мені вже привиджувалася певна система, переставив кілочка, що позначав те місце, де впав жук, на три дюйми західніше. Простягти знов рулетку від стовбура дерева до кілочка, він відміряв ще п'ятдесят футів по прямій і таким чином установив нову кінцеву точку, на відстані у кілька ярдів від викопаної ями. Цього разу Легран окреслив коло трохи більше діаметром, ніж попереднє, і ми знову заходилися копати. Я страшенно втомився, але вже не відчував нехіті до роботи, хоч не дуже й тямив, чим викликано таку зміну мого настрою. Незвичайна цікавість охопила мене, ба навіть — збудження. Певне, поведінка Легранова, попри всю її чудернацькість, вплинула на мене своєю чи то прозірливістю, чи то обдуманістю. Я завзято копав і час від часу ловив себе на тому, як поглядом нишпорю по ямі, наче сподіваючись побачити той вимарений скарб, що звів з розуму мого бідолашного товариша. Так минуло півтори години. І саме коли ці химери уяви цілком полонили мене, наш собака раптом знову несамовито розгавкався. І то не було вже знічев'я або з примхи, як за першим разом: тепер у його гавкоті чулася виразна стурбованість. Цього разу Джупітер дарма пробував зав'язати йому писок. Пес вирвався у нього з рук і, скочивши в яму, став скажено рити лапами землю. За кілька секунд він вигріб купу людських кісток, що колись були двома скелетами, усуміш із металевими ґудзиками та зітлілою вовняною одежею. Ще кілька ударів лопатою — і на видноті показалося лезо здорового іспанського ножа, а далі — три-чотири золотих та срібних монети.

Побачивши їх, Джупітер пройнявся нестримним захватом, але на обличчі його хазяїна проступило цілковите розчарування. Легран наполягав, одначе, щоб ми не кидали роботи. Та тільки-но він скінчив свої слова, як я упав долілиць, перечепившись ногою через велике залізне кільце, що випиналося з землі.

Тепер ми заходилися працювати куди завзятіше, і такого гарячкового збудження, як у подальші десять хвилин, я ще зроду не

зазнавав. Ми очистили від землі довгасту дерев'яну скриню, яку,— судячи з того, що вона чудово збереглася і дошки не втратили твердості,— колись було оброблено якоюсь хімічною речовиною, чи не сулемою. Скриня мала завдовжки три з половиною фути, завширшки — три і заввишки — два з половиною. Задля міцності її пообббивали залізними обручами, що, перехрещуючись, утворювали неначе ґратчастий перепліт на ній. З боків скрині, під самим віком, видніли шість кілець, по три з кожного довгого боку, щоб зручно було її переносити шістьом чоловікам. Усі ми гуртом, хоч як натужувалися, спромоглись тільки ледь зрушити скриню з місця. Нам відразу стало ясно, що втрьох ми такої ваги не подужаємо винести. На щастя, віко скрині закріплювали тільки два висувні прогоничі. Задихаючись із хвилювання, ми тремтячими руками вирвали їх. І вмить — незмірний скарб зблиснув перед нами. Коли світло ліхтарів упало в яму, від мішма накиданої купи золота та самоцвітів сяйнуло таким блиском, що нас мало не посліпило.

Шкода й заходу — пробувати розповісти, з якими почуттями дивився я на скарб. Звичайно, подив переважав. Легран, здавалося, геть знесилів від збудження і майже не озивався. Джупітерове обличчя на кілька хвилин зблідло, мов смерть,— якщо взагалі може збліднути негр. Він стояв не просто приголомшений, а ніби аж громом уражений. А тоді раптом упав навколішки в ямі, занурившись руками по голі лікті в золото, та так і завмер, немовби розкошуючи в цій незвичайній купелі. Врешті Джупітер глибоко зітхнув і прорік голосно щось на взірець монолога:

— І все це він, золотий жук! Любенький золотий жук! Маленький мій, золотенький, а я ж так його шпетив! І не сором тобі, старий негре? Ну, чого мовчиш?..

Кінець кінцем довелося мені повернути до дійсності обох їх, і господаря, і служника: скарб же треба було забирати. Пора стояла пізня, і якби ми дуже забарилися, то не встигли б до ранку перенести все в хатину. Але голова в нас ішла обертом, і ми довго стояли й думали,

не знаючи з чого починати. Нарешті ми вийняли зі скрині зо дві третини вмісту і аж тоді насилу спромоглися витягти її з ями. Вийняті скарби поховали в кущах ожини, а вартувати коло них залишили собаку, що йому Джупітер якнайсуворіше наказав будь-що не сходити з місця і не зчиняти гавкоту до нашого повернення. Після цього ми хутко рушили у зворотну дорогу, несучи із собою скриню. Не зазнавши ніяких пригод, а тільки страшенно зморившись, десь так о першій годині ночі ми дісталися до хатини. Нас посіла така втома, що годі було й думати, аби відразу вибиратися знову. Тим-то ми спершу повечеряли і цілу годину відпочивали, а вже потім, не зволікаючи більше, подалися назад у гори, захопивши з собою три міцних лантухи, що як на те знайшлися в хатині. Близько четвертої години ми були коло ями. Поділивши решту здобичі на приблизно рівні три частини і не засипаючи ям, ми вдруге вирушили до хатини і приставили туди свою золоту ношу саме о тій порі, коли перші проблиски світанку зазоріли над верхів'ями дерев на сході.

Ми до того знемоглися, що й не сказати, а проте гостре збудження все не покидало нас. Передрімавши неспокійним сном три-чотири години, ми, неначе змовившись, усі посхоплювались і стали розглядати свої скарби.

Коштовностей, накиданих у скриню натрусим, абияк, було по самі вінця, і ми витратили цілий день та добру половину наступної ночі, поки всі їх перебрали. Пильно все переглянувши, ми виявили, що багатство це навіть більше, аніж спочатку нам видавалося. Самих золотих монет, наскільки ми змогли оцінити за тодішнім курсом долара, було на чотириста п'ятдесят тисяч доларів із гаком. Срібла не траплялося зовсім. Усе тільки золото, і то з давніх часів і з різних країн — французьке, іспанське, німецьке, декілька англійських гіней, ще якісь монети, яких ми зроду й не бачили. Де-не-де знаходилися великі й важкі монети, до того стерті, що й карбування на них годі було розрізнити. Американських монет не виявилося жодної. Щодо самоцвітів, то визначити їхню вартість було важче. Там були діаманти, всього сто десять штук — декотрі з них напрочуд великі й гарні,— вісімнадцять неймовірно яскравих рубінів, триста десять прегарних смарагдів,

двадцять один сапфір і один опал. Усе це коштовне каміння було повиймане з оправ і абияк накидане в скриню. Самі ж оправи, які ми познаходили серед золотих монет, були посплющувані, наче молотком — очевидно, щоб їх не впізнали. Поза цим усім там була ще сила-силенна всіляких золотих оздоб, близько двох сотень масивних перснів та сережок, розкішні ланцюжки — з тридцять їх, коли пам'ять мене не підводить,— вісімдесят три дуже важких розп'яття, п'ять безцінних золотих кадил, здоровенна золота чаша на пунш, орнаментована щедро карбованим виноградним листям та вакхічними фігурками, два руків'я від шпаг, дуже тонкої роботи, і чимало інших, дрібніших речей. Важили ці коштовності понад триста п'ятдесят англійських фунтів. А я ще ж не рахував сто дев'яносто сім золотих годинників, з яких три варті були щонайменше по п'ятсот доларів кожен. У багатьох годинниках, дуже старих і несправних, механізми пороз'їдала іржа — вартість у них становили самі футляри, рясно прикрашені коштовностями. Тієї ночі весь вміст скрині ми оцінили десь так на півтора мільйона доларів; подальша реалізація золота й коштовностей (собі на вжиток ми залишили їх зовсім мало) показала, що ми були надміру стримані у своїх підрахунках.

Коли ми переглянули ввесь скарб, і наше гостре збудження трохи вляглося, Легран, бачивши, що мені страшенно кортить почути розгадку цієї надзвичайної таємниці, почав нарешті докладно про все розповідати.

— Ви пам'ятаєте той вечір, як я показав вам нашвидку намальований обрис жука. Пам'ятаєте й те, як мене роздратувало ваше зауваження, що мій малюнок скидається на череп. Коли ви вперше те сказали, я думав, що ви жартуєте, але потім, пригадавши своєрідні цятки на спині в жука, подумки визнав, що ваше твердження не зовсім безпідставне. Та все-таки я образився глузуванням з мого художницького хисту: адже взагалі вважають, що я можу непогано малювати. Отож коли ви повернули мені клапоть пергаменту, я вже ладен був зібгати його й кинути у вогонь.

— Клапоть паперу, ви хочете сказати? — урвав я Леграна.

— Ні. Він і справді нагадує папір, я й сам був так думав, але почавши малювати на ньому, відразу побачив, що то дуже тонкий пергамент. Ви ж пам'ятаєте, який він був брудний. Ну, і коли я взяв його, щоб зібгати, то ненароком глянув на той малюнок, куди й ви дивились, і вкрай зчудувався, бо й справді розпізнав обриси черепа на тому самісінькому місці, де я нібито малював жука. На хвильку це мене так вразило, що я не міг і думок докупи зібрати. Я ж бачив, що мій малюнок деталями дуже різнився від того, який був у мене перед очима, хоч у цілому обриси їхні й були близькі. Тоді я взяв свічку, сів у найдальшому кутку кімнати й пильніше приглянувся до пергаменту. Перегорнувши його, я побачив на звороті свій малюнок — точнісінько такий, яким його й малював. Насамперед мене взяв подив, що ось же можлива така разюча подібність, такий химерний збіг — череп на звороті пергаменту, саме під моїм жуком, і то не тільки обрисами, а й розміром до жука подібний. Кажу ж бо: дивність оцього збігу зовсім мене спантеличила на якусь хвильку. Так воно й буває в таких випадках: розум силкується встановити причиновий зв'язок між явищами, а коли нічого не виходить, його на час неначе паралізує. Але, отямившись, я раптом виразно пригадав, що, коли я починав малювати жука, на звороті пергаменту ніяких обрисів не було. Я був певний цього, бо ж іспершу кілька разів перегортав пергамент, шукаючи чистішого куточка. І що-що, а черепа я б уже не міг не помітити. Відкриття це вразило мене навіть дужче, аніж подібність жука формою до черепа. За цим усім, безперечно, крилась якась нерозгадана таємниця, хоча вже й тоді, у ту першу хвилину, десь у найвідлегліших комірчинах мого мозку ледь-ледь зажевріло передчуття розгадки, тієї самої, що її так блискуче підтвердила наша вчорашня прогулянка. Я рвучко підвівся, заховав пергамент у надійне місце і відклав усілякі подальші розважання до тієї пори, коли залишуся на самоті.

Коли ви пішли, а Джупітер міцно заснув, я почав докладніше обмірковувати всю справу. Найперше я пригадав, за яких саме обставин пергамент потрапив до мене. На материку, за милю на схід від острова,

але близько до смуги припливу ми знайшли жука. Коли я схопив його, він боляче куснув мене, і я мусив його випустити. Жук упав біля ніг Джупітерові. Той, одначе, не зразу підняв жука, а перше своїм звичаєм розглянувся туди-сюди, шукаючи листка або чогось такого, щоб було безпечніше пальцям. У цю мить Джуп, вірніш, ми обоє, завважили клапоть пергаменту, що тоді мені видався папером. Він лежав, присипаний піском, і тільки крайчик його виднів назовні. Неподалік від цього місця я побачив кістяк начебто баркаса. Пролежав він тут, либонь, довгенько, бо від дерев'яного каркаса зосталися лише сліди.

Отже, Джупітер узяв той пергамент, загорнув у нього жука й дав мені. Незабаром ми рушили додому і дорогою зустріли лейтенанта Дж+ +. Коли я показав йому комаху, він попрохав у мене дозволу взяти її до форту. Ледве встиг я висловити свою згоду, як він уже заховав жука до кишені камізельки, а пергамент лишився в моїх руках. Лейтенант, певно, боявся, щоб я не передумав, тож і поспішивсь так — ви ж бо знаєте, як ревно він цікавиться всім, що стосується природничих наук. Десь у цю, видно, хвилину я несвідомо й поклав той шматок пергаменту до кишені.

Ви пам'ятаєте, що, підійшовши до столу намалювати жука, я не знайшов паперу там, де він звичайно лежав. У шухляді теж нічого не було. Тоді я почав нишпорити по кишенях — може, де трапиться старий лист,— і раптом рукою намацав пергамент. Я так докладно змальовую всі обставини, за яких пергамент опинився у мене, бо вони дуже врізалися мені в пам'ять.

Вважайте мене за фантазера, як собі хочете, але я вже тоді відчув певний зв'язок між окремими явищами. Я з'єднав докупи дві ланки довгого ланцюга. На березі моря лежав човен, а неподалік валявся пергамент — таки пергамент, не папір! — із намальованим черепом. Ви, звичайно, спитаєте, де ж тут зв'язок? Я відповім, що череп, череп зі схрещеними кістками під ним,— це піратська емблема. У кожній сутичці пірати виступають під прапором із зображенням черепа. Отже, то був пергамент, а не папір. А пергамент довго-тривкий, майже вічний. Для

поточних записів до нього вдаються лише вряди-годи — хоча б тим, що й писати чи малювати на пергаменті важче, аніж на папері. Це міркування навіяло мені думку, що череп на пергаменті щось та має значити. Я також звернув увагу на форму пергаменту. Хоч один його ріжок і був колись обірваний, видно було, що первісно пергамент мав подовгасту форму. Це була саме така пергаментна смужка, на якій можна зробити пам'ятний запис, призначений для тривалого зберігання.

— Але ж ви самі сказали,— втрутився я,— що черепа не було на пергаменті, коли ви малювали свого жука! То як ви могли простежити якийсь там зв'язок між човном та черепом, якщо цей самий череп хтось — бозна-хто і як — намалював уже після вашого жука?

— Власне, тут і починається таємниця. Хоча якраз у цьому моменті мені було не так уже й важко її розв'язати. Мої міркування йшли в певному напрямку й неминуче припускали тільки один висновок. Я розважав приблизно так: коли я малював жука, ніякого черепа на пергаменті не було. Скінчивши, я передав малюнка вам і не спускав вас із ока, поки ви його тримали. Отже, це не ви намалювали черепа. І нікого іншого не було, хто б це міг зробити. Звідси випливає, що зробила це не людська рука. А проте, якось же череп постав на пергаменті!

Тоді я вирішив якнайчіткіше, в усіх подробицях, пригадати той вечір. І пригадав-таки. Надворі було холодно (рідкісний випадок, але ж який щасливий!), і в каміні палав вогонь. Я розігрівся з дороги й тому сів біля столу. Ви, одначе, присунули своє крісло ближче до каміна. Тільки-но ви взяли від мене пергамента й почали розглядати, як убіг Вовк, наш собака,— він кинувся до вас і передніми лапами скочив вам на груди. Лівою рукою ви стали гладити собаку, стримуючи його запал, а ваша права рука, що з пергаментом, упала між колін, зовсім близько до вогню. Я був навіть злякався, щоб не зайнявсь пергамент, і хотів застерегти вас, але ви вже самі піднесли руку й знову почали розглядати малюнок. Коли я відновив у пам'яті всі ці деталі, в мене не лишилося найменшого сумніву, що саме тепло спричинило появу черепа на пергаменті. Ви, безперечно, знаєте, що існують, і споконвіку існували,

хімічні препарати для невидимих записів на папері або на пергаменті — прочитати їх можна лише після нагрівання. Кобальтова емаль, розчинена в царській горілці й розведена в чотирикратній за вагою кількості води, дає зелений колір. Перетоплений кобальт, розріджений у селітряному спирті, дає червоний. За якийсь час, коли папір чи пергамент вихолоне, колір зникає, але знов стає видимий при нагріванні.

Тепер я почав пильно вивчати зображення черепа. Зовнішні його обриси, ті, що ближчі до країв пергаменту, проступали набагато чіткіше, ніж внутрішні. Було, отже, ясно, що тепло діяло або недостатньо, або нерівномірно. Я негайно ж розпалив вогонь і рівномірно прогрів увесь пергамент. Спершу чіткішими зробилися тільки лінії черепа, але згодом у протилежному від черепа — по діагоналі — кутку пергаменту проступили на видноті обриси начебто якоїсь звірини. Ще пильніше глянувши, я побачив, що то мав бути кіт.

— Ха-ха! — вирвалося в мене.— Звісно, сміятися з вас мені не випадає, півтора мільйона це занадто поважна штука, аби жартувати, але ж не думаєте ви й третю ланку доточити до ланцюга! Знайти щось спільне між піратами й кішками?! Пірати, як відомо, до хатнього затишку не вельми охочі, тож і кішки їм ні до чого.

— Але ж я кажу, що там зображена була зовсім не кішка.

— Ет, кішка чи кіт — невелика різниця.

— Невелика, але є,— сказав Легран.— Ви, можливо, чули про капітана Кіда. Оце ж вам кіт і Кід. Я відразу зрозумів зображення кота немов своєрідний підпис-ієрогліф, як-от малюнок у ребусі абощо. Я кажу "підпис", бо кота було намальовано саме в тому місці, де підписуються. А зображення черепа в протилежному по діагоналі кутку навіювало думку про герб чи печатку. Але мене збивало з пантелику те, що десь поділося головне в моєму гаданому документі: текст.

— Ага, ви сподівалися знайти якогось листа поміж гербом і підписом.

— Атож. Не знаю чому, але, власне кажучи, я мав таке передчуття, що мені страшенно поталанить. А може, то була не так певність, як просто надія? Ці дурні слова Джупітерові, що жук із щирого золота,— знаєте, вони дуже вплинули на мою уяву. Та й уся ця низка надзвичайних випадковостей і збігів! Завважте, що це все сталося саме в той, можливо, єдиний холодний день року, коли треба топити в каміні, і що, якби не вогонь і якби не собака, і то якраз ту мить, я б так ніколи й не довідався про череп і не став би власником цього скарбу.

— Ну, а далі що? Мені дуже кортить довідатися, що було далі!

— Отже, слухайте. Ви, безперечно, чули, що існують тисячі туманних легенд про капітана Кіда і його спільників, ніби вони позакопували свої скарби десь на Атлантичному узбережжі. В основі цих легенд мусять лежати якісь дійсні факти. А що перекази ці живуть так довго й так уперто — це для мене доказ, що скарбів досі не знайдено. Якби Кід спершу заховав свою здобич, а опісля забрав, легенди навряд чи дожили б до наших днів у такій формі. Зверніть увагу, що в цих розповідях завжди мовиться про шукачів скарбу, але ніколи — про тих, хто його знайшов. Якби пірат сам віднайшов свої коштовності, всім цим історіям настав би кінець. Мені здавалося, що через якусь випадковість, — скажімо, загубивши запис про місце схованки,— він не зміг віднайти скарбу, і що про цю пригоду довідалися його послідовники,— бо інакше вони взагалі нічого не почули б ні про який схований скарб,— і стали марно шукати його, бо не знали де, і ось тоді й зродилися ці чутки та легенди, відомі тепер у цілому світі. Ви чули про якийсь більш-менш значний скарб, знайдений на узбережжі?

— Ніколи не чув.

— А проте ж багатства Кідові були незмірні, це кожен знає. І я був певен, що його скарб досі ще лежить у землі. Після цього ви, мабуть, не

здивуєтесь моїй надії, ба навіть переконанню, що таким дивним шляхом знайдений пергамент має вказати мені місце, де закопано скарб.

— І що ж ви зробили далі?

— Я тоді ще більше нагрів пергамент над вогнем, але ніяких знаків не проступило. Тоді я подумав, чи не заважає, часом, бруд, і вирішив обмити пергамент теплою водою. Потому поклав його на сковороду, донизу тим боком, що з черепом, а сковороду поставив на жарівницю з деревним вугіллям. За кілька хвилин, коли сковорода добре прогрілась, я взяв пергамент і на превелику свою радість побачив розташовані вряд так начебто цифри. Я знов поклав пергамент на сковороду і зачекав ще з хвилину. Коли я зняв сковороду з вогню і взяв пергамент, запис проступив повністю — ось зараз ви й самі побачите.

З цими словами Легран нагрів пергамент і дав мені. Поміж черепом та котом видніли такі знаки, незграбно виведені червоним чорнилом:

53ΔΔ = 305)) 6+ ; 4826) 4Δ§)) 4Δ) ; 806+ ; 48=8 || 60)) 85 ;;] 8+;:Δ+8=83(88) 5+ = ; 46 (; 88+ 96+ ? ; 8) +Δ (; 485) ; 5+ = 2 : +Δ (; 4956+ 2 (5+ — 4) 8 || 8+ ; 4069285);) 6= 8) 4ΔΔ ; 1 (Δ9 ; 4 8081 ; 8 : 8 Δ 1 ; 48 = 85 ; 4) 485 = 528806+ 81 (Δ9; 48; (88 ; 4 (Δ ? 34 ; 48) 4 Δ ; 161; : 188 ; Δ ? ;

— Але мені щось від цього анітрохи не проясніло,— промовив я, віддаючи Легранові пергамент.— Навіть за всі коштовності Голконди я б не зміг розгадати цієї загадки.

— А проте розгадка тут зовсім не така важка, як може видатися з першого погляду,— сказав Легран.— Ці знаки й цифри утворюють шифр, тобто в них криється певний зміст. Але з того, що я чув про Кіда, можна було зробити висновок, що він не здатний був укласти вигадливої криптограми. Отож я вирішив, що цей код не складний — тобто саме

такий, який може здатись нерозвиненій уяві моряка абсолютно нерозв'язним.

— І ви таки розгадали цей шифр?

— Безперечно! Я ж розгадував шифри у й тисячу разів важчі. Завдяки обставинам та й власним своїм нахилам я зацікавився був такими ломиголовками і переконався, що навряд чи хто може загадати таку закручену загадку, якої хтось інший, відповідно спрямувавши свою винахідливість, не зміг би розгадати. Власне кажучи, коли знаки виступили чітко, я вже не мав сумніву, що зумію розшифрувати зміст документа.

У даному разі, як і завжди при шифрованих записах, найперше постало питання про мову. Адже принцип розв'язання криптограми, надто ще коли шифр простіший, залежить від мовних особливостей тексту. Назагал тут немає ніякої іншої ради, як перепробувати одну по одній усі відомі тобі мови, аж поки натрапиш на ту, що треба. Що ж до ось цього шифру, то підпис усував усі труднощі. Зображений кіт означав, що йдеться про капітана Кіда, англійця, котрий, звісна річ, користувався англійською мовою. Якби не це міркування, я почав би з іспанської чи французької мов, до яких,— що й природніше припустити, — вдався б пірат з іспанських морів. Наразі, отже, я зупинився на англійській мові.

Як ви бачите, запис на пергаменті не має поділу на слова, що значно ускладнює завдання. Якби текст не йшов усуціль, я почав би з того, щоб відшукати й зіставити найкоротші слова, і, натрапивши на слова з однієї літери, як-от англійське "I" (займенник "я"), вважав би, що успіху досягнуто. Але оскільки поділу на слова не було, то спершу мені довелося підрахувати, які знаки вжито частіше, а які рідше. Підрахунки дали таку таблицю:

Знак 8 вжито 34 рази

Знак ; вжито 27 разів

Знак 4 вжито 19 разів

Знак) вжито 16 разів

Знак Δ вжито 15 разів

Знак + вжито 14 разів

Знак 5 вжито 12 разів

Знак 6 вжито 11 разів

Знак = вжито 8 разів

Знак 1 вжито 7 разів

Знак 0 вжито 6 разів

Знаки 9 і 2 вжито по 5 разів

Знаки : і 3 вжито по 4 рази

Знак ? вжито 3 рази

Знак || вжито 2 рази

Знаки §, — і] вжито по 1 разу

В англійській мові, як відомо, на письмі найчастіше зустрічається літера e. В міру дедалі меншої частотності літери розташовуються так: a o i d h n r s t u y c f g l m w b k p q x z. Літеру є, одначе, вживають куди

частіш проти інших, взагалі важко знайти речення, де б вона не переважала.

Таким чином, уже на самому початку ми маємо основу для чогось більшого, аніж просто гадання. Користь від складеної таблиці очевидна, хоча в даному разі вона допоможе нам лише попервах. Ми почнемо з того, що під найчастіше вживаний знак 8 підставимо літеру є. Щоб перевірити слушність нашої підстановки, пригадаймо той факт, що в англійських словах літера є дуже часто подвоєна (в таких словах, як meet, fleet, speed, seen, been, agree тощо). Коли ми заглянемо в нашу криптограму, то побачимо, що знак 8 тут вжито двічі вряд разів із п'ять, якщо не більше, хоч сам запис коротенький.

Отже, можемо вважати, що 8 це є. Далі, з усіх англійських слів найуживаніше the, означений артикль. Тепер подивімося, чи не знайдемо тут сполучень трьох, щоразу розташованих у тій самій послідовності знаків, з яких останнім знаком було б 8. Якщо знайдемо такі сполучення, вони найімовірніше означатимуть слово the. Приглянувшись, ми й справді знаходимо не менш як сім разів повторене сполучення знаків ; 48. Таким чином, можемо вважати, що крапка з комою це t, 4 це h, а 8 — це є. В цьому останньому ми вже добре пересвідчилися. Це вже посуває нас набагато вперед.

Розшифрувавши ціле одне слово, ми можемо встановити перші й останні літери багатьох інших слів, що дуже важливо. Ось візьмімо хоча б передостаннє сполучення ;48 — це майже на самому кінці. Перший після 8 знак, крапка з комою, як ми знаємо, починає нове слово. З шести подальших, після the, знаків п'ять нам уже відомо. Підставляємо замість знаків літери і, замінивши невідому літеру крапкою, записуємо: t.eeth.

Літери th доводиться відразу відкинути, бо такого закінчення не має жодне англійське слово зі стількох літер, що починається з t. У цьому легко пересвідчитись, підставляючи на порожнє місце одну по одній усі літери абетки. Залишається, отже,

t.ee.

Перебравши, якщо потрібно, усю абетку, знаходимо єдине можливе прочитання — tree, тобто "дерево". Маємо, таким чином, ще одну літеру — r, зображену в шифрі як (, і можемо прочитати вже два слова поспіль:

the tree.

Трохи далі бачимо знову сполучення ;48, тобто the. Випишім тепер цей уривок тексту поміж відомими нам словами:

the tree ; 4 (A ? 34 the.

Підставивши вже розшифровані літери, маємо:

the tree thr A ? 3h the.

З крапками замість невідомих літер уривок виглядатиме так:

the tree thr ... h the.

Тут відразу напрошується слово through, "через", що дає нам ще три літери — o, u і g, зашифровані відповідно знаками Д ? і 3.

Пильно приглянувшись тепер до сполучень розшифрованих уже знаків у криптограмі, знаходимо неподалік від початку запис

83(88,

тобто egree, що, безперечно, означає слово degree ("градус") без першої літери. Звідси маємо ще одну літеру — d (знак =).

Поминувши чотири знаки після слова degree, бачимо сполучення

;46(;88+,

або ж, якщо під розшифровані знаки підставити літери, а нерозшифрований знак замінити на крапку —

th.rtee.

На думку відразу спадає слово thirteen, тобто "тринадцять", що дає нам ще дві нових літери, і та п, у криптограмі відповідно 6 та +.

Звертаємось тепер до початку шифрованого запису:

53ΔΔ =

Після підстановки одержуємо:

.good.

Звідси бачимо, що перший знак це а, неозначений артикль, а перші два слова це

A good ("добрий").

Щоб уникнути плутанини, складім табличку розшифрованих знаків, розташувавши їх за абеткою:

5 означає a

= означає d

8 означає є

3 означає g

4 означає h

6 означає i

+ означає n

Δ означає o

(означає r

? означає t

Розшифровано, отже, десять найважливіших літер. Гадаю, нема потреби докладно зупинятись на тому, як я розшифрував решту. В усякому разі, ви, мабуть, переконалися, що такого роду криптограми не дуже важко розгадувати, знаючи їхню будову. Але майте на увазі, що ця криптограма належить до найпростіших. Залишається дати вам повний текст розшифрованого запису на пергаменті. Отже, прошу:

"A good glass in the Bishop's hostel in the Devil's seat twenty one degrees and thirteen minutes northeast and by north main branch seventh limb east side shoot from the left eye of the death's-head a bee-line from the tree through the shot fifty feet out".

("Добре скло в єпископовім заїзді на чортовім сідалі двадцять один градус і тринадцять мінут північ-північ-схід головний сук сьома гілляка східний бік стріляй з лівого ока мертвої голови пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів"),

— Але загадка поки що так і не розв'язалася,— зауважив я.— Як видобути хоч який-небудь глузд з усіх цих "чортових сідал", "мертвих голів" та "єпископових заїздів"?

— Маєте рацію,— погодився Легран,— як на перший погляд, ясності тут мало. Головне, що я мав тепер зробити,— це розчленувати текст на логічно зв'язані між собою фрази.

— Тобто поставити знаки пунктуації?

— Атож, можна сказати й так.

— І як же вам це пощастило?

— Я бачив, що укладач криптограми зумисне писав усі слова всуціль, щоб важче було її розгадати. Ну, а коли за таке діло береться хтось не аж надто тямущий, він майже неодмінно переборщить. Там, де йому в процесі писання трапиться кінець речення чи слова, він конче намагатиметься дальший знак поставити якнайближче до попереднього. Ось пригляньтеся до криптограми, й ви легко помітите п'ять таких місць. Виходячи з цього, я так помежував текст:

"Добре скло в єпископовім заїзді на чортовім сідалі — двадцять один градус і тринадцять мінут — північ-північ-схід — головний сук сьома гілляка східний бік — стріляй з лівого ока мертвої голови — пряма лінія від дерева через постріл на п'ятдесят футів".

— Проте від цього межування мені зовсім не стало ясніше,— сказав я.

— В перші дні мені теж так само,— відповів Легран.— А тим часом я заходився ревно розпитувати кожного, чи не знає хто поблизу Салівенового острова будівлі під назвою "єпископів заїзд". Нічого не довідавшись, я вже мав намір розширити смугу обстежень і повести їх систематичніше, коли це одного ранку мені раптом спало на думку: а може, цей "єпископів заїзд" якось стосується давнього роду Біскопів, що колись володів старовинною садибою за чотири милі на північ від острова. Я подався на плантацію і розпитав тамтешніх старих негрів.

Нарешті одна старенька бабця сказала, що чула про такий собі "єпископів заїзд" і, може, навіть і покаже мені туди дорогу, тільки що то зовсім не заїзд, ані шинок, а просто висока скеля.

Я пообіцяв їй добре віддячити за клопіт, і вона, трохи повагавшись, погодилася провести мене. Знайшли ми те місце без будь-яких труднощів, і, відпустивши негритянку, я став розглядатися довкола. "Заїзд" виявився нагромадженням диких урвищ та скель, найвища з яких стояла трохи осторонь і скидалася на штучну споруду.

Я видерся на вершечок цієї скелі й зупинився, не знаючи, що ж робити далі.

Коли я так роздумував, погляд мій упав на вузький при-скалок на східному узбіччі скелі, десь так за ярд нижче від вершини. Цей прискалок виступав наперед дюймів на вісімнадцять і був не більш як фут завширшки, а заглибина в скелі саме понад ним робила його трохи подібним до крісла з увігнутою спинкою, що були модні за наших прадідів.

Я здогадався, що це і є "чортове сідало", згадане в криптограмі; тепер таємниця була неначебто розв'язана.

"Добре скло", ясна річ, означало не що інше, як підзорну трубу — моряки-бо часто вживають слово "скло" в такому значенні. Отже, тут, як я відразу збагнув, треба було вдатися до підзорної труби, до того ж дивитись у неї з точно визначеної позиції. А "двадцять один градус і тринадцять мінут" та "північ-північ-схід" означали, безперечно, спрямування труби. Страшенно збуджений своїми відкриттями, я поспішив додому, озброївся підзорною трубою й вернувся на скелю.

Зійшовши на виступ, я виявив, що сидіти там можна лише в одній певній позі. Це підтверджувало мій попередній здогад. Я взявся за трубу. "Двадцять один градус і тринадцять мінут" — це, звичайно, була

висота понад видимим обрієм, оскільки напрямок по горизонталі недвозначно вказували слова "північ-північ-схід". Цей напрямок я визначив за кишеньковим компасом, а тоді, піднісши трубу під кутом десь так у двадцять один градус, став обережно водити нею вгору-вниз, аж поки увагу мою привернув круглий отвір чи то просвіт у листі величезного дерева, що вдалині підносилося над усіма своїми сусідами. Посеред того просвіту я помітив білу цятку, але що воно таке, спершу не міг розгледіти. Відрегулювавши фокус труби, я глянув ще раз і побачив, що то людський череп.

Відкриття це так піднесло мене на дусі, що й уся загадка видалась розгаданою. Адже ясно було, що слова "головний сук сьома гілляка східний бік" могли означати лише розташування черепа на дереві, а вказівка "стріляй з лівого ока мертвої голови" також дозволяла тільки одне тлумачення, коли йшлося про пошук захованого скарбу. Я міркував так: якщо опустити до землі кулю, пропущену крізь лівий очний отвір черепа, і провести пряму лінію від найближчої точки стовбура через "постріл" (тобто місце, куди впала куля) далі на п'ятдесят футів, то саме там і буде місце, де ймовірно закопано скарб.

— Ваш хід думок,— зауважив я,— здається напрочуд ясним, простим і переконливим, дарма що здогади трохи й химерні. Але що ви зробили, коли вибралися з "єпископового заїзду"?

— Вивчив якнайуважніше дерево, щоб його опісля розпізнати, і рушив додому. Проте щойно я зліз із "чортового сідала", як круглий просвіт зник, і марно я силкувався побачити бодай проблиск його. Ось це й видалося мені найхитрішим в усій справі (в чому я добре пересвідчився після кількох спроб),— що круглий просвіт видко лише з одного місця, з вузького прискалка на скелі.

У цій подорожі до "єпископового заїзду" мене супроводив Джупітер, який, звісно, помітив, що останні тижні я став якийсь чудний, і тепер не покидав мене самого ні на хвилину. Але другого ранку, вставши ще вдосвіта, я спромігся нишком вишмигнути з дому і одинцем подався в

гори розшукувати те дерево. Врешті я таки знайшов його, хоч і добре попомучився. А коли я пізно вернувся додому, служник хотів мене віддухопелити. Ну, а решту пригод ви знаєте не згірше за мене.

— Коли ми вперше копали,— сказав я,— то схибили місцем, певно, через те, що Джупітер з дурного свого розуму опустив жука із правої очниці черепа замість лівої, так?

— Саме через це. На місці нашого "пострілу", тобто де ми забили кілочок під деревом, відхилення становило тільки зо два дюйми, і якби скарб там було й закопано, така похибка анітрохи б не зашкодила. Але ж "постріл" і найближча точка дерева вказували тільки напрямок, тож-бо що далі ми відходили від дерева, більшало й відхилення, і за п'ятдесят футів відстані скарб залишився зовсім осторонь. Якби не моє найглибше переконання, що скарб таки справді десь неподалік, уся наша праця пішла б намарне.

— Гадаю, цю химерію з черепом, щоб кулю неодмінно пропустити крізь очницю черепа, навіяв Кідові піратський прапор. Кідові не бракувало поетичної уяви, коли він зробив так, щоб шлях до його скарбу вказувала ця зловісна емблема.

— Можливо; хоч я схильний думати, що в даному разі тверезий глузд заважив не менше, ніж поетична уява. Невелика річ, щоб її побачити з "чортового сідала", повинна бути біла, а щодо білини ніщо не зрівняється з людським черепом: від усяких негод він тільки білішає.

— А цей ваш проречистий тон, оці вимахування жуком? Це щось украй дивне. Я був певний, що ви збожеволіли. І чом ви хотіли опустити з очниці черепа неодмінно жука, а не кулю?

— Та, щиро кажучи, мене трохи роздратували ваші натяки, що я, мовляв, з'їхав з глузду, тож я нишком поклав собі відплатити вам невеличкою містифікацією. Через це я й вимахував жуком, і через це ж

таки надумав опустити його з дерева. До речі, на цей намір наштовхнуло мене якраз ваше зауваження, що жук дуже важкий.

— Ага, розумію. Тепер лишається тільки ще одне з'ясувати. Оці скелети, що в ямі,— звідки вони могли взятися?

— Про це я знаю не більше за вас. Можливе, одначе, лиш одне правдоподібне пояснення — хоча й страшно уявити собі таку нелюдську жорстокість. Звісна річ, Кідові — якщо це справді Кід заховав скарб, у чому я не маю сумніву,— Кідові хтось мусив допомагати у цій роботі. А коли основну частину роботи було виконано, він, мабуть, вирішив, що усунути зайвих свідків не завадить. Два-три удари кайлом, коли його помічники ще поралися в ямі,— і було вже по всьому. А проте, може, тих ударів знадобилося десяток, хто зна...